

ikke uden talent. Den polstrede Ugle er et godt eksempel, og et eksempel til efterfølgelse. Den er netop kommet i nyt optryk (med moderne ud-

derefter udgiverens kommentarer. Den er ofte befriende, altid vittige og i det store og hele drøbende for en holdning til kunsten, som ikke er

er paa bindet). Vi anbefaler den til to slags læsere: 1) læsere, som frygter lyrik, og 2) læsere, som skriver lyrik.

sund: Passiv ærbødighed. Paa den ene side viser antologien (bedre end nogen kronik), hvad det er de moderne digtere gør oprør imod hos

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*

Autor(in)/
author: Erik M. Christensen

Kapitel/
chapter: »Hermeneutiske elementer«

In: Christensen, Erik M.: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2001

ISBN: 3–927229–04–0

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 6

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 200–215

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin und Autoren.

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and authors.

Hermeneutiske elementer

1. definition: Hermeneutik er forståelse og fortolknings historie, teori og praksis.

2. definition: Litterær hermeneutik er forståelse og fortolkning af skønlitteratur og andre tekster i historie, teori og praksis.

1. apriori: To forskellige fremtrædelsesformer for mening kan være fremtrædelsesformer for samme mening.

2. apriori: Det ene menneske kan forstå hvad det andet menneske mener.

Til anskueliggørelse af meningen med 1. apriori kan man tænke på oversættelse fra ét sprog til et andet; det må være en stiltiende forudsætning for al oversættelse, at de to forskellige formuleringer (hver i sit sprog) kan betyde ét og det samme, fortolkning vil – i enhver betydning af ordet fortolkning – være meningsløs uden antagelse af 1. apriori.

Forståelse og fortolkning er intersubjektive anliggender, og 2. apriori hævder at forståelse er en intersubjektiv mulighed, at kommunikation kan finde sted, at mening er intersubjektivt transportabel.

Jeg antager, at en anfægtelse af 1. og 2. apriori anfægter enhver hermeneutik fundamentalt, og jeg mener, at der ikke findes mere elementære hermeneutiske antagelser end disse to.

1. dimension: Tidsdimensionen, afstanden i tid fra en bestemt formulering til blivelse til dens forståelse/fortolkning, lader sig ikke i praksis udskille som et hermeneutisk problem i og for sig, men tidsdimensionen er den ene af de tre dimensioner som vi opfatter som hermeneutikkens vilkår. Forståelse og fortolkning har at gøre med at forsøge at overvinde afstande i tid, f.eks. ved at tage dem med i betragtning.

2. dimension: Forholdet mellem subjekt og objekt kan i praksis ikke betragtes isoleret fra tidsdimensionen, men det forstående eller fortolkende

subjekts vekselvirkning med objektet for den hermeneutiske bestræbelse kan teoretisk betragtes som den anden af de tre dimensioner.

3. dimension: Den intersubjektive udveksling, påvirkning, kommunikation, interesse, enighed – eller mangel på samme – i anledning af forståelse og fortolkning udgør som 3. dimension, sammen med de to andre, hermeneutikkens historiske vilkår.

En tilfredsstillende redegørelse for det hermeneutiske problemfelt i historie, teori og praksis, må gennemgå feltet i alle tre dimensioner. I det følgende forekommer nogle forsøg på rendyrkelse af visse aspekter. Derved træder enkelte dimensioner i forgrunden, andre i baggrunden, uden at det har været min hensigt at ignorere den faktiske sammenhæng i hermeneutikkens historiske vilkår. Min ambition er at levere hermeneutiske elementer, teoretisk udskilt af en helhed, men svarende til praksis og således beskrevet i teoretisk sammenhæng, at der kan formuleres normativt med henblik på praksis. I nærværende redegørelse er det ikke den normative tilbagevenden til praksis, men en forståelse af mulighedsbetingelserne jeg arbejder på. Jeg er interesseret i hermeneutik, og dermed er jeg også interesseret i de interesser som er – eller kan være – på spil. Jeg hensætter dem til senere undersøgelse og må være forberedt på at undersøgelsen kan føre til revision af den sammenhæng i problemfeltet, som jeg i øjeblikket ser.

Meningen i en tekst kan for læseren af teksten fremtræde enten umiddelbart i og med læsningen eller middelbart. Når meningen i teksten fremtræder middelbart, står teksten som fremtrædelsesform for en mere eller mindre bestemt emneverden, der er – eller formodes at være – tekstens mening. Meningen i en bestemt tekst kan fremtræde middelbart eller umiddelbart i en anden tekst (jvf. 1. apriori).

Erfaringsgyldighed eller –ugyldighed siges at foreligge, når det gælder relationen fremtrædelsesform/emne (i hermeneutikken som hovedregel relationen tekst/mening). Bestemmesgyldighed eller –ugyldighed siges at foreligge, når det gælder relationen emne/fremtrædelsesform (hermeneutisk: mening/tekst). Det kan altså gøres gældende med bestemmesgyldighed, at enten har en tekst den og den mening eller også er teksten forkert – dette kan for eksempel forekomme i forbindelse med oversættelser. En oversættelse er forkert, hvis den ikke er fremtrædelsesform for meningen i originalen; meningen i originalen gøres her gældende med bestemmesgyldighed for oversættelsen. Dette kan siges på en anden måde: det gælder med bestemmesgyld-

dighed, at den samme mening som fremtræder med erfaringsgyldighed ved læsning af originalen skal fremtræde med erfaringsgyldighed ved læsning af oversættelsen. At meningen er »den samme« i begge tilfælde vil sige, at den står i et bestemt forhold til noget tredje. Dette tredje kan f.eks. være en vis del af læserens bevidsthed, eller – intersubjektivt anskueligt – for eksempel en ordbog. Lad os sige, at vi har originalen (teksten) »kvinde« og at vi får oversættelsen »woman« forelagt. Der er tale om en fremtrædelsesform for mening (teksten »kvinde«) og en supplerende fremtrædelsesform for mening (teksten »woman«). For de fleste læsere af nærværende vil den mening som fremtræder umiddelbart i og med læsningen af teksten »kvinde« være den samme mening som den mening der fremtræder umiddelbart i og med læsningen af oversættelsen »woman«. Som basis for denne afgørelse fungerer læserens kendskab til de to sprog, og intersubjektivt kan der henvises til én eller flere ordbøger som suppleringsbasis, men også – ved referentiel sprogbrug – til en ikke-sproglig virkelighed (i det anvendte eksempel kan suppleringsbasis være en faktisk tilstedeværende kvinde).

En suppleringsbasis er en intersubjektivt identisk, mere eller mindre struktureret og reviderbar sammenhæng, som med erfaringsgyldighed indeholder fremtrædelsesformer for mening som har eller skal have bestemmelsesgyldighed for tekst og tolkning som fremtrædelsesformer for tekstens mening.

Den her givne definition af hvad en »suppleringsbasis« er, skulle følge af det foregående. Det foregående er imidlertid en meget sammentrængt fremstilling, så jeg skal her én gang for alle henvise til den mere udførlige drøftelse i min bog *Verifikationsproblemet ved litteraturvidenskabelig meningsanalyse*, Odense University Press, Odense (DK), 1971. Dens grænser overskrides i det følgende. – Suppleringsbaser, som hyppigt anvendes i traditionel litterær hermeneutik, er sprog (eksempel: ordbøger), realia (eksempel: leksika), rekonstruktion af tekstens genesis, iagttagelser i forfatterens biografi, iagttagelser i hans øvrige forfatterskab, betragtninger vedrørende tekstens tilhør til en bestemt genre og en bestemt periode. Det er uhyre vigtigt, at forholdet mellem tekst, tolkning og relevant kontekst (suppleringsbasis) er et forhold underkastet vekselvirkning.

Den såkaldt »hermeneutiske cirkel« har at gøre med vekselvirkningen mellem tekst, tolkning og relevant kontekst (suppleringsbasis). Hvis man nemlig begrænser den relevante kontekst til selve den tekst-helhed, som skal

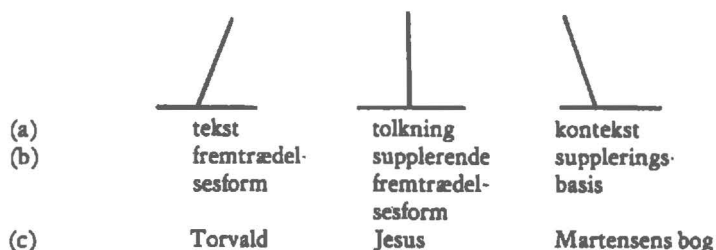
fortolkes, så bliver det påfaldende, at »tolkning af delen forudsætter tolkning af helheden, og tolkning af helheden forudsætter tolkning af delen«; men til gengæld flades den »hermeneutiske cirkel« ud til et mere håndterligt forhold af vekselvirkning når man faktisk i praksis inddrager langt større sammenhænge som relevant kontekst (suppleringsbasis), i sidste ende således selve dagligdagen og dens velkendte sprog. Suppleringsbasis etableres intersubjektivt under hensyntagen til de involverede personers hele forestillingsverden eller bevidsthedsliv, deres interesser, erfaringer o.s.v. som den yderste ramme om deres muligheder for at forstå hinanden, men den etableres også i vekselvirkning med den tekst som fortolkes.

Som eksempel kan vi tage min fortolkning af Ibsens stykke fra 1879, *Et dukkehjem*. I fortolkningen beskæftiger jeg mig med ordene »det vidunderlige«, og jeg når frem til den tolkning af udtrykkets mening i Noras mund, at »det vidunderlige« ville være, at ægtemanden borgerligt kan *tage al skyld på sig* eller gøre det revolutionært imod det borgerlige samfund eller gøre det ved at forlade det borgerlige samfund. For kortheds skyld kan vi sætte tolkningen på spidsen og sige, at »det vidunderlige« har givet os nøglen til at forstå, at Nora i *Et dukkehjem* på en hvis måde betragter (og frygter) sin ægtemand Torvald som Guds søn Jesus. Lad os sige, at fortolkningen sætter Torvald (et ord i den fortolkede tekst) lig med Jesus (et ord i fortolkningen), og at denne suppleringsform af *Et dukkehjem* som fremtrædelsesform for mening sættes i forbindelse med datidens bevidsthed om sammenhængen mellem ægteskab og religion. Biskop Martensens *Den christelige Ethik* (1878) fungerer som vidnesbyrd om datidens bevidsthed, der også kommer til orde i det kristne vielsesritual, og Martensens tekst er da den af mig fremlagte kontekst i forhold til hvilken ordene Torvald og Jesus har samme mening. Martensens tekst fungerer som suppleringsbasis i forhold til teksten Torvald og den supplerende fremtrædelsesform for meningen i teksten Torvald, nemlig teksten Jesus, men den fungerer kun som suppleringsbasis (iflg. den givne definition) for de personer som er enige om at dens mening er intersubjektivt identisk og at den indeholder fremtrædelsesformer for mening med bestemmelsesgyldighed for *Et dukkehjem* og for stykkets tolkning som fremtrædelsesformer for meningen i *Et dukkehjem*. Det er uhyre vigtigt, at Martensens tekst (suppleringsbasis) er fundet frem og fortolket i lyset af *Et dukkehjem* (teksten) således som jeg har forstået og fortolket (supplerende fremtrædelsesform) teksten, og at dette i sidste ende foregår inden for visse rammer,

nemlig den dagligdag og det sprog, den verden vi deler og i forhold til hvilken (som yderste ramme) vi etablerer de suppleringsbaser, som vi (eller nogle af os) kan blive enige om. Forståelsen af *Et dukkehjem* kan altså påvirke forståelsen af Martensens *Den christelige Ethik*, lige som forståelsen af Martensens tekst kan påvirke forståelsen af Ibsens. Eller, et mindre eksempel, forståelsen af »det vidunderlige« kan påvirke forståelsen af Nora, ligesom forståelsen af Nora kan påvirke forståelsen af »det vidunderlige«. Denne vekselvirkning i forståelsen af del og helhed, eller i forståelsen af forskellige dele i forhold til hinanden, er et grundvilkår for erkendelsen. Dette grundvilkår kan man først betragte som noget cirkelagtigt (»den hermeneutiske cirkel«) hvis man kanoniserer ét bestemt tekststed eller én bestemt tekst som eneste mulige suppleringsbasis ved tolkning af ét bestemt tekststed inden for samme tekst som helhed. Det er ikke så mærkeligt, at betegnelsen »den hermeneutiske cirkel« stammer fra teologer. De arbejder jo med en særlig vanskelig form for hermeneutik, hvori den tekst som skal fortolkes netop er kanoniseret som væsensforskellig (åbenbaret) i forhold til alle andre tekster og ting og sager.

Den hermeneutiske grundmodel er altså inden for hermeneutikkens historiske vilkår (de tre ovennævnte dimensioner) en model af forholdet mellem tekst, fortolkning og kontekst som et gensidigt vekselvirkningsforhold. Grundmodellen handler om mening (genstanden for forståelse og fortolkning) i forhold til meningens primære fremtrædelsesform (teksten, som fortolkes), meningens supplerende fremtrædelsesform (fortolkningen af teksten, selv ofte en tekst) og meningens suppleringsbasis (den relevante kontekst for den pågældende tekst og fortolkning).

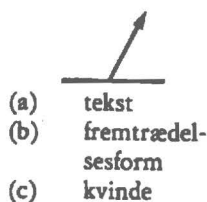
Dette kan anskueliggøres grafisk:

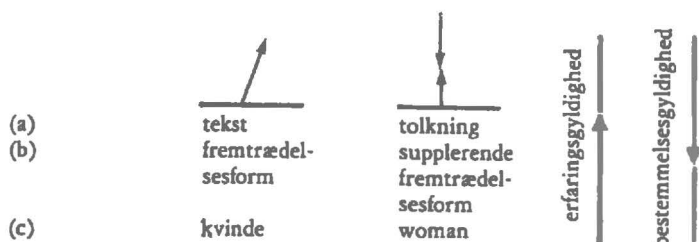
Denne grafiske fremstilling af den hermeneutiske grundmodel skal forstås i forhold til det som er sagt ovenfor. I forhold til hermeneutikkens historiske vilkår (de tre dimensioner) kan grundmodellen anskues som en todimensional model i forhold til en tredimensional virkelighed.

Som modellen her fremtræder grafisk har jeg med linie (a) villet angive det gemytlige litteraturvidenskabelige sprog, hvori vi bruger de her anvendte ord uden at gøre os den hermeneutiske grundmodel klar. Med linie (b) indføres en erkendelsesteoretisk forankret terminologi, som udtrykkeligt forudsætter hermeneutikkens historiske vilkår, d.v.s. tidsdimensionen, subjektobjekt dimensionen og den intersubjektive dimension. Med linie (c) gentages den eksemplarisk tilspidsede problematik omkring forståelse, fortolkning og verifikation af fortolkningen af *Et dukkehjem*.

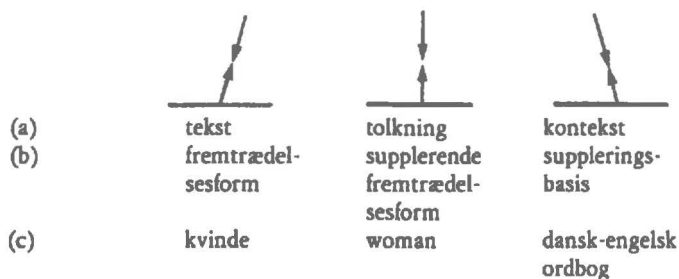
I den grafiske fremstilling kan vi lade de vandrette streger symbolisere tekster eller andre former for virkelighed anskuet som fremtrædelsesformer for mening. De streger, som ikke er vandrette, symboliserer så henvisningsrelationer fra disse fremtrædelsesformer, d.v.s. henvisning til mening. Jeg lader i den grafiske model de ikke-vandrette streger konvergere (pege hen imod samme punkt) for at antyde, at når der er tale om fremtrædelsesform, supplerende fremtrædelsesform og suppleringsbasis i forhold til hinanden, så er det i forhold til én og samme mening, som de alle tre er fremtrædelsesformer for (eller antages at være fremtrædelsesformer for, eller antages at kunne være fremtrædelsesformer for, eller antages at have kunnet være fremtrædelsesformer for, o.s.v. idet mulighederne gennemspilles inden for hermeneutikkens historiske vilkår – de tre dimensioner). Vekselvirkningen kan vi få frem i den hermeneutiske grundmodel ved at indsætte symboler (piletegn) for henholdsvis relationen fremtrædelsesform/emne og relationen emne/fremtrædelsesform. Lad os sige, at man læser en tekst og derved beskæftiger sig med tekstens mening (man »forstår« teksten). Det kan gengives:

På grundlag af denne forståelse af tekstens mening udarbejdes en fortolkning (det gælder med bestemmelsesgyldighed, at den mening som med erfaringsgyldighed fremtræder ved læsning af teksten skal have en supplerende fremtrædelsesform i tolkningen, således at samme mening fremtræder med erfaringsgyldighed ved læsning af tolkningen); grafisk:

At tekst og tolkning er to forskellige fremtrædelsesformer for én og samme mening afgøres i forhold til den subjektive bevidsthed eller (intersubjektivt) til en relevant kontekst. Fortolkeren vil ofte søge den relevante, intersubjektivt identiske kontekst ud fra netop den mening, som han har set i teksten og udtrykt i fortolkningen (ud fra min tolkning af *Et dukkehjem* gik jeg på jagt, søgte og fandt det citerede sted i Martensens bog). I andre tilfælde kan suppleringsbasis konsulteres uden nogen forhåndsantagelse om tekstens bestemte mening (alene på grundlag af bogstavfølgen i ordet kvinde kan en dansk-engelsk ordbog konsulteres) – det gælder med bestemmelsesgyldighed, at den mening som med erfaringsgyldighed fremtræder ved læsning af tekst og tolkning skal fremtræde med erfaringsgyldighed i suppleringsbasis, og meningen som fremtræder med erfaringsgyldighed i suppleringsbasis skal med bestemmelsesgyldighed have fremtrædelsesformer i tekst og tolkning; grafisk:

Grundmodellen er en grundmodel, og den er som sådan uanfægtet af den kendsgerning, at det ofte vil være vanskeligt at fortolke en tekst og/eller at fastlægge en intersubjektivt gyldig kontekst, d.v.s. en suppleringsbasis for en given tolkning. Komplikationer i disse retninger kan beskrives med teoretisk almengyldighed, og det kan også udtrykkes med erkendelsesteoretisk præcision hvad det er for en situation, der foreligger, når én og samme tekst står som fremtrædelsesform for mere end én mening (forskellige betydninger som eventuelt udelukker hinanden), men disse og lignende forhold findes allerede beskrevet i min ovennævnte bog.

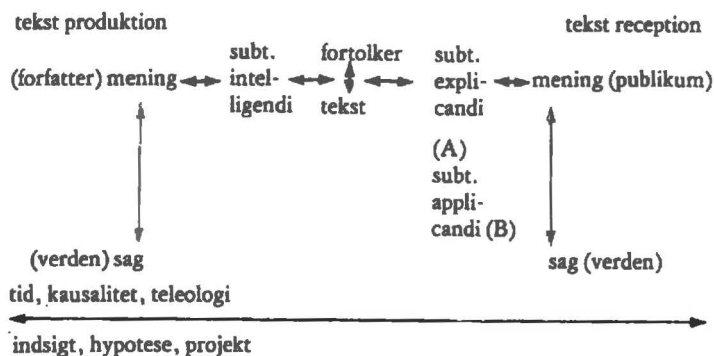
Hermeneutikkens historie viser til skiftende tider skiftende interesse for aspekter af de hermeneutiske elementer, som jeg har forsøgt at indfange i en sammenhængende beskrivelse via ovenstående definitioner, apriori, dimensioner og modeller. Hans-Georg Gadammers hermeneutik er forskellig fra Schleiermachers og forskellig på en anden måde fra en eventuel marxistisk hermeneutik. Ved den slags forskelligheder kan det dreje sig om forskelligt tyngdepunkt, forskellig fokus. Ved sammenligning af hermeneutiske udsagn vil det være en fordel, hvis man kan placere dem i forhold til hinanden inden for et eller andet reference-system. Sproget og virkeligheden uden for sproget foreligger naturligvis på forhånd som referencesystemer, vi anvender. Mere afgrænset kunne man tænke sig et overblik over de hermeneutiske muligheder i det hele taget, gerne udformet som et koordinatsystem der tillader hurtig angivelse af bestemte områder, som man vil sætte fokus på eller hvor man finder en given hermeneutisk teoridannelses tyngdepunkt eller dens specielle interesse engang i fortiden eller dens særlige relevans i dag.

Hermeneutikkens historie er ikke tilstrækkelig udforsket til at man kan udforme en koordinatsystem i den sikre fortrøsting, at enhver hermeneutik kan afbildes inden for dette system i forhold til enhver anden inden for samme system. Alligevel kan det måske have en vis instrumental nyttevirkning, hvis vi allerede på forhånd – ud fra vores foreløbige viden – gør os tanker om hvordan det samlede hermeneutiske problemfelt (alle tiders hermeneutiks fællesbeskrivelse) vil komme til at se ud. Der er en vis risiko ved at udkaste hypoteser om hvordan endnu ikke gjorte iagttagelser til sin tid vil kunne ordnes i forhold til hinanden. Den værste risiko er, at hypotesen kommer til at stå i vejen for iagttagelser, som ikke passer. Det ville i vores sammenhæng f.eks. betyde, at iagttagelser sorteres bort som irrelevante, fordi de eventuelt ligger uden for eller strider imod det problemfelt (den fællesbeskrivelse) som

vi har villet levere en skitse til – og at vi så alligevel på et senere tidspunkt måtte anse netop disse (først bort-sorterede) iagttagelser for relevante. Dette er imidlertid en risiko som ligger i hypotesers væremåde. De fungerer nemlig som udgangspunkter, og de kan ikke undværes – uden dem er verden grænseløs kaotisk, og at gamle hypoteser om verdens sammenhæng afløses af nye hypoteser, der synes at have mere for sig, er videnskabens og verdens gang. Ligesom forskellige tolkninger af én og samme tekst kan afløse hinanden betinget af forskellige suppleringsbaser, således kan forskellige hypoteser om den definitive fællesbeskrivelse af al hermeneutik afløse hinanden betinget af forskellige relevante kontekster. Definitive fortolkninger og hypoteser, som ikke kan falsificeres, vil vi først nå den dag hvor vi behersker verden som helhed, således at ingen nye suppleringsbaser kan tænkes.

Elementerne i alle tiders hermeneutik er naturligvis på det praktiske plan fuldstændig uoverskuelige. Det er mængden af alle stedfundne forståelses- og forklaringsprocesser beskrevet i deres udtømmelige rigdom af tekster, tekstdele, personer, bevidsthedsfænomener, kontekster i litterær og i enhver anden forstand. I teoretisk almindelighed kan man imidlertid sige, at hermeneutik er det og det, forudsætter det og det, udfolder sig under de og de vilkår, samler sig fra tid til anden om de og de problemer, relationer, antagelser, funktioner. Jeg har i det foregående forsøgt at sige, hvad hermeneutik er og hvad hermeneutik forudsætter samt under hvilke historiske vilkår hermeneutik udfolder sig. Koordinatsystemet til fælles beskrivelse af alle tiders hermeneutik må (efter min mening) tegnes med det sagte in mente, men med særligt henblik på en afbildning af forståelses- og fortolkningsprocessernes mulige sagsområder, instanser og relationer. I koordinatsystemet vil ingen bestemt hermeneutik være indtegnet på forhånd. Den enkelte hermeneutik vil kunne indtegnes som en bestemt opfattelse af indsigtens veje, kausalitet, teleologi, vekselvirkning, dialektik, forholdet mellem den sag (den verden) tekstproduktionen (forfatteren) sættes i relation til og den sag (den verden) tekstreceptionen (publikum) sættes i relation til, forholdet mellem fortolkning som udlægning og fortolkning som anvendelse, mening som udsagn om verden eller mening som musik etc.

Som et første forsøg til et koordinatsystem af den ønskede art foreslår jeg følgende:

meta-hermeneutisk beskrivelsessystem

De enkelte termer i systemet trænger til forklaring. Nederst til venstre står »indsigt«. I en bestemt hermeneutik kan interessen samle sig om tekstforfatterens indsigt i den verden, som publikum kommer til at applicere tekstforståelsen på. I en bestemt anden hermeneutik kan fokus være på den indsigt som fortolkeren kan skaffe sig i den verden, som forfatteren havde som forudsætning ubevidst da han skrev teksten. Det hermeneutiske anliggende vil i den førstnævnte hermeneutik være at føre tekstforståelsen frem til den »verden« som er anført nederst til højre i beskrivelsessystemet, i den sidstnævnte hermeneutik vil det dreje sig om at føre tekstforståelsen tilbage til den »verden« som er angivet i tredienederste linie til venstre i beskrivelsessystemet. En bestemt hermeneutik kan interessere sig for indsigt (forfatterens, fortolkerens eller publikums), en anden for hypoteser (om verden, om forfatteren, om mening etc.), en tredje for projekter (den skønlitterære tekst som et projekt til forandring af verden f.eks.), og medens én hermeneutik vil basere sig på en streng kausalitet og tidsopfattelse, vil en anden hermeneutik samle sig om tekstreceptionen som teleologisk årsagsvirkning i tekstproduktionen, og en tredje hermeneutik vil opfatte det hermeneutiske anliggende som tidløst.

Derfor peger alle pile i beskrivelsessystemet begge veje: systemet tillader indtegnning af hermeneutikker med helt forskellige, diametralt modsatte, opfattelser og opgaver.

Centralt i beskrivelsessystemet er fortolker og tekst placeret over for hinanden. De er sat på denne plads, fordi enhver hermeneutik vil indeholde opfattelser og opgaver som den pågældende hermeneutik relaterer til »fortol-

ker« og/eller »tekst«. Dette gælder ikke om de øvrige termer i beskrivelsessystemet; de kan være enten fremhævet eller ignoreret eller sidestillet eller bevidst udelukket. I forholdet mellem fortolker og tekst kan der i én hermeneutik være lagt vægt på forholdets umiddelbarhed, i en anden på at anskue forholdet som formidlet eller spærret eller determineret på én eller flere måder.

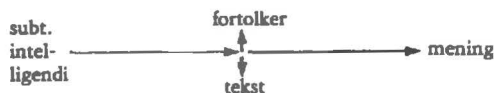
Til venstre for den centrale plads i beskrivelsessystemet står termen »subt[ilitas] intellegendi«, som fra gammel tid betegner fortolkerens (kunst, hans) bestræbelse i retning af at forstå tekstens mening. Til højre står »subt[ilitas] explicandi«, som tilsvarende betegner fortolkerens bestræbelse på at fortolke (i betydningen: udlægge, udfolde) tekstens mening i en ny tekst (tolkningen). Nedenunder »subt. explicandi« står »subt[ilitas] applicandi«, som betegner bestræbelsen på at fortolke (i betydningen: praktisere, anvende) tekstens mening i en foreliggende sagssammenhæng. Ved »subt. applicandi« er anført henholdsvis »(A)« og »(B)« oven over og ved siden af termen. Det betyder henholdsvis (A) at applicandi relateres til explicandi eller (B) at applicandi relateres til en henvisning fra tekstens mening (dens »Sinn« hos visse hermeneutikere) til tekstens referencemulighed (dens »Bedeutung« hos visse hermeneutikere). Ved indføring af termerne »(A)« og »(B)« har jeg specielt villet pege på et punkt hvor nutidig hermeneutik er engageret. Den traditionelle, værdirtraderende hermeneutik vil bortvise subtilitas applicandi fra sammenblanding med subtilitas explicandi, Hans-Georg Gadamers Heidegger-inspirerede hermeneutik vil have vanskeligt ved at gennemføre en skelnen mellem explicandi og applicandi; en bestemt variant af marxistisk literaturteori vil erklære at en skelnen er uvidenskabelig eller positivistisk.

Vi er hermed begyndt at anvende beskrivelsessystemet til indtegnning af forskellige hermeneutikker, d.v.s. til lokalisering af forskellene mellem alle tiders hermeneutikker. Inden længe vil det foreslåede beskrivelsessystem sikkert blive sprængt, fordi det viser sig ikke at kunne rumme eller begribeliggøre vigtige karakteristika. Systemet bliver da ændret. Den yderste grænse for sådanne ændringer er selve den praktiske hermeneutiks aldeles uoverskuelige mangefold, og dette bør vi holde os for øje: en model kan kun gøre nytte som model så længe som den med rette er mere enkel at overskue end de sagforhold som den skal repræsentere.

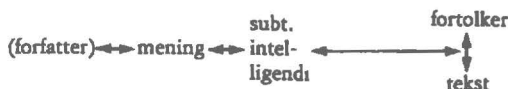
Rudolf Bultmanns afmytologiseringsprojekt kan anskueliggøres i det foreslåede beskrivelsessystem. Bultmann antager, at Det nye Testament (NT)

har til opgave at meddele samme *sag* til oldkirkens medlemmer som til nutidens mennesker. *Verden* var imidlertid en anden i datiden, og det var derfor nødvendigt, for NTs forfatter, at konstruere sin *tekst* med henblik på et *publikum* som ikke længere findes. Med den ændrede verden er publikum ændret, og med det ændrede publikum må teksten ændres for at kunne formidle samme sag til det nutidige som til det oldkirkelige publikum. NT forbliver dog som tekst uændret, men i udlægningen (subt. explicandi) indbygges efter Bultmann en afmytologisering som fjerner sporene af den datidige verdensforståelse, således at der hos Bultmann (i dette beskrivelsessystems termer) er tale om at indbygge subtilitas applicandi i subtilitas explicandi. NT er en tekst som vil udtale sig om en bestemt sag, og for at fastholde denne sag tidløst foretager Bultmann i tolkningen reduktioner svarende til forskellen mellem verden dengang og verden i dag.

Som modbillede til Bultmanns hermeneutik kan man betragte den ny-kritiske tekstforståelse. I den er tekstens *mening* afhængig af *teksten* (»teksten selv«) og/eller af *fortolkeren* men den skal ikke forstås som udsagn om en *sag* eller en *verden* eller som udtryk for en *forfatter*. Det vil sige, at mens den bultmannske hermeneutik implicerer en stor del af beskrivelsessystemet, så kan den nykritiske fremstilles således:

En tredje afbildning på beskrivelsessystemet kunne være den schleiermacher-ske:

Hos Schleiermacher er det *fortolkerens* opgave at bringe sig i rapport med *tekstens forfatter*, så at sige at identificere sig med ham, at rekonstruere hans mentale processer ved hjælp af teksten.

Der er i disse eksempler tale om fokus eller tyngdepunkter i de omtalte hermeneutikker, ikke om en redegørelse for dem eller om en kritik af deres fortrin og mangler.

Hvis vi vil afbilde den oven for fremstillede hermeneutiske grundmodel (hgm) på det her givne meta-hermeneutiske beskrivelsessystem (mhb), så gælder for det første, at hgm ikke udtaler sig om fortolkeren i og for sig (men inkluderer ham i synet på fremtrædelsesformerne og intersubjektiviteten) og ikke diskuterer subtilitas intellegendi eller subtilitas explicandi/applicandi (fortolkerens skridt på vejen til den fremlagte tolkning). Grundmodellens tre aspekter får da følgende placering:

hgm fremtrædelsesform	supplerende frem- trædelsesform	suppleringsbasis
mhb tekst	tekst reception mening	(publikum) (verden)

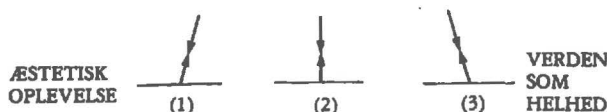
– eventuelt udvidet i henhold til en bestemt hermeneutisk målsætning, præciseret, f.eks. idet man vælger at styre tolkningen ved at fastlægge som kriterium for etablering af suppleringsbaser, at deres indhold skal tilhøre forfatterens verden:

hgm fremtrædelsesform	supplerende frem- trædelsesform	suppleringsbasis
mhb tekst	tekst reception mening = tekst produktion mening	(publikum) (verden) = (forfatter) (verden)

Også en sådan hermeneutik, hvor forfatterintentionen står som forståelsens og fortolkningens egentlige genstand, lader sig diskutere i forhold til den hermeneutiske grundmodel og det meta-hermeneutiske beskrivelsessystem.

Hermeneutikkens yderste grænser er på den ene side den æstetiske oplevelse, hvori intersubjektiv kontrol og kontrol overhovedet er udelukket, fordi den verden som fremtræder i den æstetiske oplevelse har én og kun én fremtrædelsesform (den kan altså heller ikke gengives i en fortolkning eller udtale sig om verden uden for den æstetiske oplevelse) – og på den anden side verden som helhed. På den ene side den æstetiske oplevelse og på den anden side verden som helhed. Verden som helhed unddrager sig nemlig sammenligning; en udtalelse om verden som helhed vil selv falde inden for ver-

den som helhed. Mellem disse to yderpunkter ligger på den ene side subjektets forståelse i forhold til dets egne forudsætninger eller fordomme, og på den anden side den intersubjektive bestræbelse på at udskille fænomener og deres beskrivelse videnskabeligt reversibelt af dagligsproget og dagligdagen som den velkendte ramme om intersubjektiviteten. Fra disse to sider konstitueres da de emner som er beskrevet i den hermeneutiske grundmodel som aspekter af emnet verificeret mening. Vi kan således omkring den hermeneutiske grundmodel indtegne de problemområder, som omgiver den, og de grænser, som hermeneutikken utopisk søger at overskride:

I ovenstående model har jeg undladt at sætte betegnelser på den hermeneutiske grundmodels aspekter 1, 2 og 3 (ud over netop disse tal-betegnelser). Denne yderligere formalisering skal tjene til at anskueliggøre den hermeneutiske grundmodels anvendelighed til beskrivelse af den proces, hvis (utopiske) endemål er den universelle forståelse og enighed. Hermeneutik skal forstås som (beskrivelse af) en vej ad hvilken dette mål efterstræbes. En række af processens instanser gives i følgende model:

Forståelsen anskuet som delprocesser

ÆO-1-2-3 Æstetisk oplevelse	SU-1 SU-2 SU-3 Forståelse I Subjektiv indsigt	SI-1 SI-2 SI-3 Forståelse II Subjektiv/intersub- jektiv verifikation	IN-1 IN-2 IN-3 Forståelse III Intersubjektiv kom- munikation	VH-1-2-3 Verden som helhed
Tekst = Tolkning = Kontekst	Tekst Tol- king Kon- tekst	Tekst Tol- king Kon- tekst	Tekst Tol- king Kon- tekst	Tekst = Tolkning = Kontekst
én og kun én frem- trædelses- form	Frem- træ- del- ses- form Sup- ple- rende Form Sup- ple- rings- basis, forud- sætning eller fordom	Frem- træ- del- ses- form Sup- ple- rende Form Sup- ple- rings- basis	Frem- træ- del- ses- form Sup- ple- rende Form Sup- ple- rings- basis, daglig- dag og daglig- sprog	én og kun én frem- trædelses- form
Ingen bevidsthed om subjekt/ objekt distinktion	På given foranledning bevidst- hed om subjekt/objekt distinktion	Skærpet bevidsthed om subjekt/objekt distinktion	På given foranledning bevidst- hed om subjekt/objekt distinktion	Ingen bevidsthed om subjekt/ objekt distinktion
Ingen kontrol mulig	Subjektiv kontrol	Subjektiv og intersubjektiv kontrol	Intersubjektiv kontrol	Ingen kontrol mulig

Det hermeneutiske mål er en tolkning som er således afstemt efter tekst og kontekst – og disse efter hinanden og efter den – at der virkelig kan være tale om en verificeret tolkning, d.v.s. tale om teksten som fremtrædelsesform, tolkningen som supplerende fremtrædelsesform, og konteksten som suppleringsbasis. Dette mål er i ovenstående grafiske fremstilling anskueliggjort ved de reciprokke pile i alle tre aspekter 1, 2 og 3. Inden for den subjektive indsigt (Forståelse I) betyder det, at hver tolkning kan bidrage til modifikation af individets forudsætninger eller fordomme, og i den intersubjektive kommunikation (Forståelse III) betyder det, at hver tolkning kan bidrage kritisk til revision af dagligdag og dagligsprog. Ved subjektiv/intersubjektiv verifikation er der inden for videnskaben tale om, at hver ny tolkning reviderer hidtidig viden og at hidtidig viden fungerer som forudsætning ved hver ny tolkning (Forståelse II). Tidsdimensionen kan modellen ikke yde retfærdighed, men pilenes vending imod hinanden skal minde om at den omtalte vekselvirkning mellem tekst, tolkning og kontekst i alle tre forståelseskategorier har karakter af en proces. Det hermeneutiske ideal må iøvrigt være, at hvis vi i alle tre kategorier har at gøre med samme tekst (SU-1 = SI-1 = IN-1), så skal vi i alle tre kategorier nå samme tolkning (SU-2 = SI-2 = IN-2), fordi vi i alle tre kategorier har samme kontekst (SU-3 = SI-3 = IN-3), d.v.s. at dagligdag og dagligsprog tolkes på én og samme måde af alle, kommunikationen er uhindret.

Kriterierne for etablering af suppleringsbaser udarbejdes intersubjektivt (Forståelse III), ideelt af alle mennesker, men i praksis af færre, som dog i sidste ende forholder sig til dagligdag og dagligsprog (kritisk og/eller ukritisk) som udgangspunkt for kommunikationen eller som rekursmulighed. De tolkninger som således etableres (IN-2), anvendes som (kriterier for etablering af) suppleringsbaser (SI-3) (Forståelse II) ved prøvning af den tolkning, som stammer fra den individuelle læsning (SU-2) (Forståelse I). Den proceskarakter som her er omtalt kan da gengives i den hermeneutiske grundmodel på følgende måde: (TEKST) SU-1 = SI-1 = IN-1; (TOLKNING) SU-2 = SI-2; (KONTEKST) IN-2 = SI-3. Lighedstegnene (=) angiver (forenklet) relationen fremtrædelsesform–emne–fremtrædelsesform som ikke udtømmende, men lidt mindre forenklet kan udtrykkes »er en fremtrædelsesform for et emne (en emneverden) som også kan have fremtrædelsesformen«.

I ovenstående model af forståelsen anskuet som delprocesser gælder endelig, at ethvert af aspekterne (SU-1, SU-2, SU-3, SI-1, SI-2, SI-3, IN-1,

IN-2, IN-3) kan stå i vekselvirkning med ethvert andet, og med ethvert udvalg af andre, af de samme aspekter. For en række af disse mulige vekselvirkningsforhold findes traditionelle litteraturvidenskabelige og/eller hermeneutiske betegnelser med tilhørende problematiseringer og reguleringer, for de fleste gælder dog, at sagen endnu ikke er gennemtænkt.

[1979]